

שווקים

בעיר הגנים התל אביבית לא היו אמורים להיות מוקדי מסחר ולא שווקים. אבל המציאות עשתה את שלה ומוקדי מסחר, חנויות ושווקים הוקמו עד מהרה בעיר העברית. שוק הכרמל הוא ללא ספק הססגוני שבהם | **אילן שחורי**

« אחד מאתרי המסחר והתיירות הבולטים והצבעוניים ביותר בתל אביב החוגגת השנה 100 שנים להיווסדה הוא שוק הכרמל – השוק הגדול, הוותיק והמפורסם של העיר העברית הראשונה, אם לא במדינת ישראל כולה.

כשנוסדה "אחוזת בית", השכונה הראשונה בת"א, התעקשו מייסדיה ובראשם עקיבא אריה וייס, היוזם האמיתי להקמתה של תל אביב, שלא להקים בה חנויות ולפתח בה מסחר. אחוזת בית תוכננה והוקמה בראשיתה כעיר גנים כמעט אוטופית, ומכאן נגזרו גם תקנוניה הברורים. אולם החיים עשו את שלהם, והדרישה לחנויות בפתח הבתים הייתה בלתי ניתנת לערעור, כך ששנה לאחר הקמת השכונה כבר נפתח הקיוסק הראשון בפינת שדרות רוטשילד והרצל. כעשר שנים מאוחר יותר, באמצע 1921, כבר הוקמו בעיר המתפתחת מספר שווקים קטנים.

מאיר דיזנגוף, ראש עיריית תל אביב באותם ימים, לא אהב (זאת בלשון המעטה) את הדוכנים הבלתי מסודרים שהתפתחו במקומות שונים בעיר. אולם לאחר מאורעות תרפ"א (1921) שהתחוללו בנווה צדק וביפו ושבמהם נרצחו יהודים לא מעטים על ידי הערבים, כולל הסופר יוסף חיים ברנר, שינה דיזנגוף מעט את דעתו. רבים מתושבי תל אביב נמנעו לצאת ליפו לרכוש מצרכי מזון שונים אצל שכניהם הערבים ביפו ודיזנגוף חשב שחייב להיות פתרון מסוים גם בתוככי תל אביב.

כך אט אט לקראת יולי 1921 התפתחו שני מוקדי שווקים בתל אביב. האחד בשטחי הפרדסים בדרומה של העיר, אזור שכונה מאוחר יותר "מרכז מסחר" והוקם הודות ליוזמתו של העסקן מנחם גילויץ, מראשוני אחוזות בית. תחילה נקרא השוק "אוהל משה" על שם השכונה הסמוכה לו, ומאוחר יותר שינה את שמו ל"שוק מרכז מסחר" והתרחב דרומה בסביבות הרחובות העלייה ולווינסקי של היום.

שוק זה הרגיז לא פעם את דיזנגוף, בעיקר בשל הלכלוך הרב במקום ושיירת הגמלים שהציקה למבקרים, והוא קרא לא פעם את משטרת תל אביב ובראשה מפקד המשטרה חיים אלפרין לעשות סדר במקום. בנובמבר 1924 כתב דיזנגוף למפקד המשטרה העירונית בעניין הזה: "בכל בוקר יכולים לראות שם סביב המקום, שנועד היה להיות גן ילדים, גמלים, חמורים, ומסתובבים של ערבים כמו בשוק. הם שמים את הפירות והירקות על הקרקע והכל מלוכלך. אני מבקש אפוא מכבודו לשלוח לשם בכל בוקר השכם שומר שישגיח שלא יהפכו מקום זה עוד הפעם לשוק. רבים מרוכלי הרחוב משאירים ברחוב עגלותיהם ושולחנותיהם, מה שמתנגד לכל חוק, והרחוב לא יכול להיות לרשות היחיד. הנני מבקש עוד פעם לאחוז בכל האמצעים שבליה לא יישאר שום דבר ברחוב. לא עגלות, שולחנות וסחורות ולא ארגזים ותיבות". עוד כתב דיזנגוף לחיים אלפרין מפקד המשטרה: "צרכי החיים הולכים ומתייקרים כל יום. לכן אני מבקש לתת לנו ידיעות ברר

ראשיתו של שוק הכרמל בתל אביב

היתר: "הנני להודיע לכבודו בזה בשנית ובפעם האחרונה שאנו מבטלים את שוק הכרם וכי עליו יהיה לפנות את מקומו. יחד עם זאת מודיעים אנו שניגשנו לסידור שוק חדש בבדרני ועל הרוצים לקבל מקום בשוק החדש לסור למשרדי העירייה, מחלקת הרישוי נות, בכדי לחתום על חוזה השכירות וסידור התשלומים לא יאחר מ־10 בספטמבר 1926. אחרי התאריך הזה, יאבד את הזכות לקבל מקום חדש בשוק ומקומו יימסר לאחר."

אולם הסתבר כי עיריית תל אביב דרשה לא פחות מ־25 לירות מצריות מרוכלי שוק הכרם כדי שיצטרפו לשוק הכרמל, סכום גבוה באותם ימים של אמצע שנות העשרים. עד מהרה התארגנו סוחריו הכרם בוועד מיוחד שבו היו חברים פרץ פטרשקובי ומרדכי רזני ברג ואלה שלחו ב־23 ביוני 1926 קובלנה לראש העירייה ובה תלונה על סגירת שוק הכרם ובעיקר על העובדה שהוטל עליהם לשלם 25 לירות מצריות תוך עשרה ימים כדי לקבל מקום בשוק החדש: "ההודעה הזו הייתה כחץ פולח ללב ודיכאה אותנו, כי מאיפה נשיג את הסכום הגדול הזה? 18 שעה ליום אנו עובדים, אנו עם נשינו ובנינו, ובקושי ובצער רב מרוויחים את לחמנו בצמ" צום דחוק. הנני מתאוננים מרה ומתנגדים להחלטה הנ"ל, שנתק בלה על ידי הוועד הפועל, השוללת מאיתנו את אפשרות קבלת מקום בשוק החדש משום שאף אחד מאיתנו אין לו אפשרות בזמן הזה לשלם את הסכום הנ"ל. אם לא נתלונן על זה, שאנו היינו הראשונים לפני חמש שנים שייסדנו את השוק הכרם. סבלנו יותר משנה עד שהסתדרנו, שם ואחרי כל זה, להיות מוכרחים להשאיר את כל עמלנו לזרים. כי ברור היטב לכבודו שהרוב הגדול של השוק הזה ששייך לעיריית יפו יישאר במקומו ואחרים יאכלו את עמלנו. אנו מבקשים את כבודו להתחשב איתנו ובמצב החומרי הקשה השורר בעירנו ולבטל את ההחלטה הנ"ל ולא לשלול פרנסה מעשר רות משפחות שבעמל רב מוציאות את לחמם", כתבו חברי ועד השוק.

בינתיים פשטה השמועה על השוק המסודר החדש ומשרדי עיריית תל אביב הוצפו בפניות שונות של תושבי העיר לקבלת דוכן בשוק המסודר. רבים מהם היו עולים חדשים חסרי פרנסה

מימין: שוק הכרמל

למטה: ההודעה על סגירת "שוק הכרם"

בעמוד ממול: תקנות השוק

בעמוד ממול למעלה: הכניסה לשוק הכרמל מרחוב אלנבי

השוק הזה".

תוך זמן קצר הוכנו התוכניות לפיהן בשוק החדש, ששמו נקבע כ"שוק הכרמל", יהיו 64 מקומות קבועים ועוד 20 מקומות זמניים. סוכם בעירייה להציע לכל בעלי הדוכנים בשוק הכרם, אותו ביקשה העירייה לסגור לאלתר, להשתתף בשוק החדש. כמו כן פנתה לסוחרים נוספים וביקשה מהם להשתתף בהגדלה לזכייה בקבלת דוכן, כמובן תמורת תשלום ראשוני הגון, וזאת פרט לדמי שכירות בסך 750 מיל עד לירה אחת מדי חודש. השוק חולק לאזור רים שונים: מקומות למכירת דגים, עופות חיים ושחוטים, ירקות ופירות, לחם וקונדיטוריה.

אולם הדברים נעשו לאט ושוק הכרם המשיך להתפתח ולגרום לאזור מפגע סביבתי של ממש. ב-1 בדצמבר 1925 פנה המפקח העירוני ממשרד המשטרה לראש העירייה וקבל בפניו על המצב הבלתי נסבל של השוק: "הננו להפנות את תשומת לב כבודו הרצינית למצב הבלתי אפשרי השורר בשווקים בתל אביב בכלל ובשוק הכרם בפרט. לא ארבה לדבר על הצפיפות, הדחק, אי הנעימות לקהל וחוסר האפשרות לשמור על הניקיון המופתי בשווקים... אני מדגיש בפעם יתרה על רצינות המצב ומבקש צעדים מהירים לפתרון חלקי או שלם של השאלה הזו", כתב המפקח המשטרה.

לאחר פנייתו של המפקח הוחלט בעירייה לפנות לאלתר, גם בכוח אם יהיה צורך, את כל הסוחרים בעלי הדוכנים משוק הכרם. לכל הסוחרים נשלח מכתב על ידי ראש העירייה ובו נאמר בין

רות על מחירי צרכי אוכל בעיר יפו ובתל אביב בידי נוכל להשוות ולראות עד כמה מרימים החנוונים ימלאו פקודה ישנה. טבלאות של מחירי שכל מחירי צרכי האוכל יהיו רשומים על טבלה כל יום. יש להשיג השגחה מעולה על משקל הלחם יען כי על ידי המשקל יכולים להרים את המחיר מבלי שזה יראה לעין פשוטה".

אולם ההתפתחות המשמעותית ביותר הייתה כמובן ברחוב אלנבי, שזה אך קיבל את שמו החדש בנוכחות המצביא הבריטי שכבש את ארץ ישראל מידי התורכים. במפגש של רחוב אלנבי עם כרם התימנים החל להתפתח באותו זמן שוק שנקרא בפי כל "שוק הכרם". השוק נשק לרחוב קטן ושקט בשם הכרמל, שהצד הדרומי שלו חיבר בין תל אביב ליפו. "שוק הכרם" הקטן והבלתי מסודר הפך ברבות הימים לשוק הכרמל.

כחמש שנים פעל "שוק הכרם" עד שדיזנגוף החליט לשים לעניין סוף. היו אלה חמש שנים של זוהמה סביבתית, דוחק, לכלוך ובעיקר רוגז רב של תושבי העיר גם על המחירים הגבוהים שנאלצו לשלם מדי פעם לסוחרים. באותה תקופה רכשה עיריית תל אביב יחד עם חברת גאולה שטח אדמה בסמוך, דרומי יותר לכיוון יפו, שנקרא פארק בדרני. דיזנגוף החליט לנצל את ההזדמנות להביא להקמתו של שוק עירוני מסודר היטב בשטח החדש. ב-4 בנובמבר 1924 פנה בכתב ראש עיריית תל אביב מאיר דיזנגוף לאדריכל העירייה הרשקוביץ וביקש ממנו לתכנן עבור העירייה שוק חדש, מסודר ומהודר. וכך כתב לו דיזנגוף בין היתר: "כבודו יודע שאצלנו יש החלטה מזמן לסדר שוק חדש על המגרשים השייכים לעירייה ולגאולה בשותפות הנמצאים בסביבות הראינוע עדן. היות ואוכלוסי תל אביב הולכים ומתגדלים ובשווקים יש דחק גדול, הנני מבקש את כבודו להכין לנו תכנית של השוק החדש הזה בכדי שנוכל להחליט בישיבה של הוועד הפועל הקרובה בגין

שווקים

”

**הצלחת השוק
החדש הרקיעה
שחקים ומיום
ליום הוא הלך
והתרחב. אמנם
במקור הקימה
העירייה 84
דוכנים קבועים
וזמניים, אך
בפועל מספר
הדוכנים עבר
את ה-100 והלך
וגדל במשך
השנים**

שקיוו שבזכות השוק החדש דוכן קטן יוכלו להתחיל להרוויח את לחמם. ב-10 בספטמבר 1925 פנה לעיריית תל אביב תושב נווה שלום בשם ברוך לויצקי, וכך הוא כתב: "אני החתום מטה, באתי הנה לא"י לפני יותר משנה, בעל משפחה כשש נפשות, ילדיי קטנים בלא עזרה... אין ביכולתי לשכור חנות ועתה לאחר שפתחתי שוק חדש אבקש לתת לי מקום".

בקשה להצטרף לשוק הגיעה גם בספטמבר 1926 משמעון לנסשץ, שגר בצריף 418 במחנה האוהלים ברנר: "בתור עולה חדש שבא לא מזמן מרוסיה עם משפחתי, הנני מתכבד לפנות בבקשה לכבודם להקציב בשבילי מקום מתאים בפארק בדרני, ששמה עומדת העירייה בקרוב להעביר את השוק שברחוב אלנבי, כדי לאפשר לי להעמיד שמה שולחן ולסחור בגלנטריה ומנוטקטורה, למען אוכל לכלכל את משפחתי שהצליחה בעמל רב לצאת מגן עדן הרוסי. הנני מקווה שהעירייה תתחשב עם הנ"ל ותמלא את בקשתי", נכתב בבקשה.

הצלחת השוק החדש הרקיעה שחקים ומיום ליום הוא הלך והתרחב. אמנם במקור הקימה העירייה 84 דוכנים קבועים וזמניים, אך בפועל מספר הדוכנים עבר את ה-100 והלך וגדל במשך השנים. מדי פעם התעניין מושל המחוז הבריטי במצב התברואה בשוק ובעיריית תל אביב הוכנו עבורו תזכירים. כך למשל היה בנר במר 1928, שעה שמאיר דיזנגוף הכין עבור המושל ג'ייקובס בבית שלטון המחוז בירושלים תזכיר מיוחד על שוקי תל אביב, שם כתב בין היתר: "יש לנו כיום שוק במרכז מסחרי בעל 104 מקר מות ובפארק בדרני בשם "שוק הכרמל" 64 מקומות קבועים ועוד 20 מקומות זמניים. שוק המרכז המסחרי נוסד ב-1923 בהמשך רחוב אחד העם אחרי ביטול השוק שהיה על מגרש פרטי בשכונת אוהל משה, ועברו אליו כל הרוכלים משוק אוהל משה, היהודים והערבים. במשך הזמן, עם פינוי איזה מקומות בשוק, הודענו במר

דעות מיוחדות ולפי הבקשות שקיבלנו מסרנו ליותר זקוקים. את המקומות מסרנו לרוכלים על פי הגרלה וקבענו לכל מקום חדש כ-750 מיל עד לירה אחת בעד המקום. לפי הסוגים ישנם בשוק הנ"ל מקומות למכירת דגים, עופות חיים ושחוטים, ירקות ופי רות, לחם וקונדיטוריה. שוק הכרמל נבנה בצורת ארבעה ביתנים שכל אחד מכיל 16 מקומות וכל ביתן מכוסה בגג מיוחד. לכל מקום סידרנו שולחן גדול, 2 על 1 מטר, מכוסה בפח, לפי דרישת משרד הבריאות. גם בשוק זה החלוקה נעשתה על פי הגרלה וסוגי המקומות נקבעו כמו בשוק המסחרי. שכר המקום נקבע 460 עד 750 מיל ובעד המקומות הזמניים נקבע ל-300 מיל".

הצלחתו של שוק הכרמל עוררה לא מעט קנאה בקרב סוחריו יפו, ומהצד הדרומי של השוק החלו הערבים היפואים מסוף 1926 להקים במקום שוק מתחרה, דבר שעורר רוגז רב בעיריית תל אביב, שפנתה פעמים אחדות לראש עיריית יפו ובעיקר למושל המחוז הבריטי בבקשה לסלק מהמקום את הסוחרים הערבים. במרס 1927 כתב סגן ראש עיריית תל אביב לנציב המחוז הבריטי ביפו: "שאלת השוק הבלתי חוקי שהיה קיים בשטח עיריית יפו על ידי גבולות תל אביב טרם קיבלה את פתרונה בשלם וקיבלה ביניים צורם אחרת, לא פחות מזיקה לענייני עירנו, ואנו רואים הכרח לעצמנו לפנות שוב לכבודו בעניין זה לאחר שלא הצלחנו לסדר את הדבר על ידי משא ומתן בלתי אמצעי עם עיריית יפו". עוד נכתב בפנייה למושל הבריטי: "נודע לנו כעת, שעיריית יפו נתנה רישיון לסידור שוק ברחוב הכרמל המשותף ליפו ולת"א ובמרחק קטן מהשוק המרכזי שלנו בפארק בדרני. הרישיון לחלק אחד מהשוק הזה אושר ע"י מחלקת הבריאות וייבנה כנראה בהתאם לדרישות המחלקה הזאת. החלק השני סמוך לזה נבנה, עד כמה שידוע לנו, בלי האישור הנדרש, אולם ברור מאוד שהשוק הזה, מטעמים ברורים אשר לא פעם הזהרנו עליהם, זיקק בהרבה

למעלה: רחוב הכרמל
בשנות העשרים

בעמוד ממול: רחוב
אלנבי "מרכז" בשנות
העשרים

חלקו הדרומי של השוק. לאחר קום המדינה הפך השוק למוקד מסחר הירקות של המדינה, ובשנות הצנע היווה השוק מוקד למזון שלא ניתן היה להשיג בתלוישים או בדרך אחרת. במהלך השנים היו כמה ניסיונות להעביר את השוק, או להפוך אותו לשוק מקורה, כמו יוזמתו של ראש העירייה מרדכי נמיר ב-1966, שפנה לקבלן אריה פילץ והציע לו להקים שוק מקורה חדש, אך הניסיון נות לא צלחו. גם ב-1972 נעשה ניסיון על ידי ראש העירייה יהושע רבינוביץ' לחיסול השוק והעברתו למקום אחר, אך הרעיון לא הגיע לכדי ביצוע. בתקופת כהונתו של שלמה להט (צ"ץ) כראש העירייה בשנות השמונים, הוא הציע שכל סוחר בשוק ילבש סינר מיוחד, דבר שגרם למרד גדול בקרב הסוחרים, עד שצ"ץ נסוג מהחלטתו.

בסוף שנות השבעים וראשית שנות השמונים אירעו בשוק מספר פיגועים בהם פוצצו עצמם מחבלים מתאבדים, וכתוצאה נהרגו כמה סוחרים ומבקרים במקום. לקראת שנת ה'100 לתל אביב מתכננת עיריית תל אביב לפעול לשיקומו של שוק הכרמל ולהפיכתו פרט לגורם מסחרי גם למוקד תיירותי מהמעלה הראשונה. כיום השוק מציע בחלקו הראשון, מרחוב אלנבי דרומה, פרטי לבוש, סדקית ופרחים לרוב. בהמשך אפשר למצוא מוצרי בשר, ירקות ומזון, והוא מסתיים במוצרים מתוקים שונים ומש-תלב בשוק עזה, המציע בעיקר בתקופת הקיץ אבטיחים ומלונים.

הכותב אילן שחורי, עיתונאי וחוקר תולדות תל אביב, פרסם מספר ספרים בנושא, המפורסם בהם "חלום שהפך לכרך". שחורי מקיים הרצאות על ראשית תל אביב והחיים בה בשנות העשרים והשלשים ועורך סיורים על פי הזמנה לבוודים, קבוצות ואורחים מחו"ל במבחר מסלולים ברחבי תל אביב, ומפעיל אתר המתמקד בתולדות העיר בשם "תל אביב של" בכתובת www.mytelaviv.co.il.

לפרטים נוספים: Ilan@mytelaviv.co.il, 054-8108107

ואולי גם יגרם לחרבון גמור של השוק המרכזי שלנו, אשר בסידורו השקענו כל כך הרבה כסף ומרץ, ומובן שאין אנו יכולים להסכים לזה. ענייני שהי שהעיריות דורשים יחסים של שכנות טובה ולא יתואר שעירייה אחת תעשה דבר העלול להזיק במידה רבה מאוד לעירייה שכנה כפי שהדבר הוא במקרה שלפנינו".

הכעס והטענות במכתב היו עלו באופן ברור ומוצק, ועוד צוין בפני המושל: "יש להדגיש שראש עיריית יפו הבטיח לנו פעמים אחדות, בכתב ובעל פה, שלא ייתן רישיון לבנות שוק במרחק כ"כ קטן מהשוק המרכזי שלנו, ויש להתפלא על שהרישיון בכל זאת ניתן. בשים לב לרצינות הדבר והתוצאות המזיקות שיכולות להיות לענייני עירנו, הננו מתכבדים לפנות אל כבודו ולבקש את התערבותו בענייני הזה לסידור צודק ומתאים לענייני שתי העיריות. הננו מבקשים את כבודו להפסיק לפי שעה באופן אדמיניסטרטיבי את עבודת השוק הנ"ל למען לא נעמוד בפני עובדה שאין לשנותה". אולם הטענות לא עזרו כל כך ושוק הכרמל החל להתפתח גם מכיוון יפו וכן להוות מעין גבול בין שתי הערים ושני העמים, כפי שכתב למשל פרופ' זאב וילנאי בספרו מראשית שנות השלושים "מדריך למטייל בתל אביב". בסוף שנות השלושים נבנתה כניסה מיוחדת לשוק מכיוון רחוב אלנבי, הוקמה כיכר "מגן דוד", שנקראה על שם ששת הרחובות המגיעים אליה ויוצרים את מגן הדוד, שבמרכזו ניצבה בימה ועליה שוטר, וכן נבנו מספר בתים מיוחדים, בהם החנות פיל, אחת מחנויות הנעליים לילדים מהמפורסמות ברחבי ארץ ישראל.

במהלך מאורעות 1936-1939 ובעיקר ערב מלחמת השחרור היו בשוק עימותים לא מעטים בין סוחרים יהודים וערבים. במהלך המלחמה נמלטו הסוחרים הערבים, אולם השוק היווה מוקד לצלפים ערבים, בעיקר אלה שהתמקמו במסגד חסן בק שבשכונת מנשייה. מטוסים מצריים הפציצו במהלך מלחמת השחרור את